

पूर्वसुकृताची जोड

काही वर्षापूर्वी 'एफ.डी.आर.ड्राइव' नामक 'रेस वे'वरून प्रवास करताना, आमची जुनाट शेवहरलेट गाडी एका खडळ्यातून भर वेगात गेली. त्यात आमची दोघांची टाळकी शेकून निघाली आणि आमच्या गाडीची हाडे खिळखिळी झाली. पण त्यापेक्षा वाईट गोष्ट म्हणजे 'टॅइंग' असा आवाज करून माझ्या पल्नीच्या आवडत्या गाण्याची कॅसेट बाहेर पडली आणि त्या पाठोपाठ टेपचा गुंतवळा लोंबू लागला. आपल्या आवडत्या टेपची अशी स्पघेटी झालेली पाहून माझ्या पल्नीच्या अंगाचा तिळपापड झाला. प्रथम न्यू यॉर्क शहराला अतोनात शिव्या देऊन झाल्या. अर्थात त्यात नवीन काहीच नाही. आम्हा न्यू जर्सीवाल्यांच्या तो एक आवडता छंदच आहे. त्यानंतर न्यू यॉर्कचा तेब्हाचा मेयर एड.कॉच, मग न्यू यॉर्कचे गव्हर्नर मारियो कोमो व शेवटी नीट बघून गाडी न चालवल्याबद्दल मी व माझे पूर्वज यांचा उद्धार झाला.

घरी आल्यावर लवकरच लक्षात आले, की नुसतीच कॅसेट खराब झाली नसून प्लेयरही बरबाद झाला आहे! तेब्हा लगेच जातिवंत भारतीय माणसाच्या चिकाटीने मी कॅसेट प्लेयरचे शॉपिंग सुरू केले. 'कन्ड्युमर रिपोर्ट' वाचा, चार मित्रांना विचारा, 'टॅप्स' सारख्या भेंडीबाजारात जाऊन स्वतःचा उपमर्द करून घ्या, अशा सर्व स्टेप्समधून जाता जाता तीन महिने लोटले. वाईटातून कधी कधी चांगले निघते, असे म्हणतात. त्या न्यायाने आम्ही रेडियो ऐकण्यास सुरुवात केली. रात्रिंदिवस ट्रॅफिक जॅमध्ये अडकल्यावर करणार तरी काय?

लवकरच, रेडियोवर स्वैपाकापासून स्पोर्ट्सपर्यंत निरनिराळ्या विषयांवर चोवीस तास सतत बडबड चालू असते याचा आम्हाला शोध लागला. त्यात बॉब ग्रॅण्ट सारख्यांचे वंशविद्वेषी विषवमन व हॉवर्ड स्टर्न सारख्यांचे बीभत्स विनोद ऐकून मळमळायला लागते, तर कुठल्या बास्केटबॉल खेळाऱ्याच्या व्यसनाबद्दल तासन् तास उगीचच वाद घालणाऱ्या स्पोर्ट्स कास्टर्सची कंटाळवाणी चिडचिड ऐकून डोके दुखायला लागते. रेडियो लहरींचा इतका भयंकर दुरुपयोग जगात इतरत्र कुठेही होत नसेल याची मला खात्रीच आहे. पण या सर्व समुद्रमंथनातून बागकाम या विषयावर रविवारी सकाळी एक कार्यक्रम असतो, हे माझ्या पल्नीच्या लक्षात आले. आमच्या घरचे गुलाब, दोन-चार कळ्या येताच, भर वसंत ऋतूत रिटायर का

होतात, ह्याचा शोध लागताच, सौ.चा आनंद गगनात मावेना. त्यानंतर अनेक प्रकारच्या गार्डन शोला जाणे व त्याचे रेडिओ प्रोग्राम ऐकणे ह्याचा धडाका सुरु झाला. अशा प्रकारे आमच्याकडे बागकामाचा छंद सुरु झाला व नेहमीप्रमाणे मी मागे मागे फरफटत गेलो.

बागकामाचे दोन प्रकार असतात. इनडोअर गार्डनिंग व आऊटडोअर गार्डनिंग. अमेरिकेसारख्या थंड देशात वर्षातील आठ महिने इनडोअर गार्डनिंगशिवाय गत्यंतरच नसते. बाहेरची हवा थंड होते आहे हे आपल्याआधी झाडांना कळते. (कारण त्यांच्या अंगात थर्मल अंडरवेअर नसतात.) एका रात्रीत गार्डनियाचे भरगच्च हिरवेगार रोपटे ठार झाल्याचे मी पाहिले आहे. त्यात खुनी अर्थात मीच होतो हे सांगणे न लागे! जातीच्या बागवानाला झाड किंवा प्रत्येक वनस्पती मात्र एक जीव आहे हे फार लवकर कळते. झाडांना ‘हार्ड रॉक’ संगीत सतत ऐकवल्याने त्यांची वाढ खुंटते हे सिद्ध करावयास त्यांना संशोधन करावे लागत नाही.

गेल्या काही वर्षात घरोघरी ग्रीन हाऊस करण्याची फॅशन आली आहे. त्याचे कारण नसरीवाले! या उपदव्यापी मंडळींनी विषुववृत्तीय देशातून तन्हेतन्हेची विचित्र झाडे इथे आणली आहेत. नसरीमध्ये असेतो ही झाडे गोजिरवाणी दिसतात. पण एकदा का घरी आणली, की पाहता पाहता राम म्हणतात. त्यांना जिवंत ठेवणे प्रिमॅच्युअर बेबींना जिवंत ठेवण्यासारखे कठीण आणि त्याहनही जास्त महाग असते. कुठे थोडीशी आबाळ झाली की लगेच त्यांना पडसे होते.

बाहेरचे बागकाम करायचे म्हणजे कष्टाचा भाग जास्त! त्यात पहिली पायरी म्हणजे वाफे तयार करणे. जमीन नांगरून त्यात चांगली माती, चुना व खते घालणे या सर्वांना पुरुषी बाहुबल लागते. अशा वेळी गृहिणींना नवन्याची किंवा मुलांची मदत घेणे भाग पडते. ‘घरचे काम’ असल्याने मुले पैसे घेऊनही ते करायला तयार नसतात. अशा वेळी पत्नीच्या या असहायतेचा उपयोग आयुष्यातील ‘रोमान्स’ वाढवण्याकडे करता येतो हे चतुर नवन्याने लक्षात घ्यावे.

वसंत ऋतू आला की बहुतेक गृहिणींच्या कानात बागकामाचे वारे शिरते. मॅरिगोल्ड (झेंडू), पटुनिया, इंपेशन्स, पॅन्सीज अशा फुलांच्या शेकडो कुळ्या घरात येतात. त्यांच्या पाठोपाठ तन्हेतन्हेची खते, कीटकनाशके, फंगसनाशके व जंतुनाशके घरात येतात. एव्हाना तुमच्या घरात कोणीतरी हौशी बागवान (किंवा बागवानी) आहे ह्याचा जगातील (म्हणजे मिनेसोटा व विस्कॉन्सीन इत्यादी ठिकाणच्या) सर्व नसरीवाल्यांना पत्ता लागतो. मग जंक मेलमध्ये रंगबेरंगी कॅटलॉग्जची भर पडते.

बागकाम हा छंद पुरुषांपेक्षा बायकांमध्ये जास्त आढळून येतो. याचे कारण त्याचे साम्य बालसंगोपनाशी आहे. अतोनात चिकाटी, अपयशाने खचून न जाणे व शुद्ध सेवावृत्ती या गुणांमुळे खियांना बागकामात हटकून यश मिळते. सरस्वती,

लक्ष्मी वगैरेच्या घरी मागच्या दारी ग्रीन हाऊस असावे, असे मला उगीचच वाटते.

तरुण मुलामुलींना मात्र बागकामात मुळीच स्वारस्य नसते. याचे कारण ‘तरुणस्तावत् तरुणी सक्ता’ हेच असले पाहिजे. तरुण अविवाहित मुलींचा वेळ अर्थातच तरुणांचे लक्ष वेधून घेण्यात जातो, तर तरुण विवाहित मुली पिटुकल्यांच्या मागे धावता धावता थकून जातात. फुलझाडांना कोण बघणार?

मध्यम वयाची गोष्ट वेगळी. एव्हाना मुले मोठी होऊन ‘टीनेजर्स’ झालेली असतात. “माझ्या खोलीत लुडबूड केलेली मला अजिबात खपणार नाही” किंवा “स्टे आऊट ऑफ माय रूम” असे त्या माऊलीला दरडावण्यात येते. डायपर्स नाहीत, शाळात पोचवणे नाही, अभ्यास घेणे नाही (कारण टीनेजर्स अभ्यास करतच नाहीत.) लाँडी नाही (कारण टीनेजर्स कपडे बदलतच नाहीत.) म्हणजे करायचे तरी काय?

या वयात सामान्य पुरुष निवांतपणे टी.व्ही.समोर शरीराचे निरनिराळे भाग खाजवत बसून राहतो (म्हणूनच त्यांना पुरुषसिंह म्हणतात.) स्थियांना ते जमत नाही. कुमारावस्थेत ज्याप्रमाणे मुलगे ‘हायपर ऑक्टिव्ह’ होतात, त्याप्रमाणे या वयात मध्यम वयीन स्थियांच्या बायोकेमिस्ट्रीत काही तरी फरक पडतो. काही तरी उपद्रव्याप करण्यासाठी त्यांची मनगटे शिवशिवू लागतात व जिभा वळवळू लागतात. ह्या ‘क्रिएटिव्ह एनर्जी’ला योग्य बांध घालणे पुरुषाच्या दृष्टीने फारच महत्वाचे असते. कविता, संगीत, बागकाम, पेंटिंग असल्या निरुपद्रवी छंदांकडे पत्नीची एनर्जी डायब्हर्ट करणे हे अतिशय युक्तीचे काम असते. नाहीतर त्यांना शॉपिंगसारखा धोकादायक नाद लागण्याची शक्यता असते. सारी अमेरिकन अर्थव्यवस्था असल्या स्थियांचे स्वागत करावयास क्रेडिट कार्ड्सू घेऊन, शॉपिंग मॉल्स उघडून व फुकट कॅटलॉग देऊन सज्ज असते. असल्या नवन्यांचे हाल ‘जोई बाटा फुको’ सुद्धा खात नाही. अशा नवन्यांचे खिसे रिकामे व डोळे पांढरे होतात.

दुसरा धोकादायक छंद म्हणजे समाजकार्य! पत्नी समाजकार्यात पडली म्हणजे प्रेमापायी म्हणा, धाकापायी म्हणा वा अगतिकतेमुळे म्हणा, बरीचशी अंगमेहनत बिचाऱ्या पतीला करावी लागते. त्यात पुन्हा रात्रीची जागरणे, कंबरेत लचक भरेतो जाडजूड वस्तू हलवणे व संशयास्पद परपुरुषांचे रात्रीबेरात्री येणारे फोन बिनतक्रार घेणे असल्या अग्रिदिव्यातून बिचाऱ्याला पार पडावे लागते (जेलस होऊन चालत नाही.) वजन कमी करण्याचा हा खात्रीचा उपाय आहे.

तेव्हा पत्नीला समाजकार्य व शॉपिंग या दोन गोर्टीपासून परावृत्त करायचे असल्यास बागकामासारखा दुसरा छंद नाही. अर्थातच कोणाला काय छंद असावा ही मात्र सामान्य माणसाच्या हातची गोष्ट नाही. त्याकरता पूर्वजन्मीच्या सुकृताची जोड लागते. त्यासाठी आम्ही अखिल पुरुषजातीसाठी एक व्रत सुचवत आहोत. हे

ब्रत भारतातील वट सावित्रीच्या ब्रतासारखे थोडेसे आहे.

येथे अमेरिकेत वडाचे झाड फक्त बोटॅनिकल गार्डनमध्ये सापडते. तेव्हा या ब्रतासाठी वडाएवजी दुसरे एखादे झाड शोधणे आवश्यक आहे. बहुत विचाराअंती ‘विलो’चा वृक्ष याला उत्तम आहे असे आम्ही ठरवले आहे. वटवृक्ष जसा लांब दाढी वाढवलेल्या योग्यासारखा दिसतो, तसे विलोचे झाड, त्याच्या हिरव्यागार कांद्यांमुळे व ठेंगण्याठुसक्या बांध्यामुळे हिरवा शालू नेसलेल्या मध्यमवयीन संसारी स्त्रीसारखे दिसते. चांदण्या रात्री ते शृंगारेत्सुक भासते तर अमावस्येच्या गडद वादळी रात्री ते कृद्ध कालीसारखे दिसते व एखाद्या खिन्न दुपारी ‘पाकिजा’चित्रपटातल्या मीनाकुमारीसारखे शोकाकूल वाटते. तेव्हा असेच एखादे झाड शोधून काढून (सुंदर मुली जशा बीचवर हटकून सापडतात, तसे हे झाड नेमके पाण्याच्या काठावर सापडते.) इच्छित पुरुषाने वटसावित्रीच्या दिवशी त्याला एकशेआठ प्रदक्षिणा घालाव्या. ‘मिर्कल ग्रो’ या खताचा सव्वाच्या मापात नैवेद्य दाखवावा. ‘बायोनीम’ सारख्या कीटकनाशक औषधाचे सव्वा गॅलन मिश्रण करून त्याला स्नान घालावे मनोभावे चिंतन करून पुढच्या जन्मी (तरी) शॉपिंगचा छंद नसणारी पत्नी मिळावी असा वर मागावा.

पत्नीला बागकामाचा छंद असणे पुरुषाच्या दृष्टीने अतोनात फायद्याचे असते. ती बाहेर गुलाबांशी हितगुज करण्यात व ट्युलिप्सना कुरवाळण्यात मग्र असताना आपण वामकुक्षी करू शकतो, हवी ती फुटबॉल, टेनिस किंवा बास्केटबॉलची मॅच पाहू शकतो.

एकदा बागकामाचा छंद लागला, की जगात किती प्रकारची विचित्र झाडे वा फुले आहेत याचा साक्षात्कार होतो. फुलांच्या विश्वात झेंडू (उर्फ मेरिगोल्ड) सारखे डेमोक्रॅट, गुलाबासारखे रिपब्लिकन, स्वीट विल्यम असे गे नाव धारण करणारे नाजुक पुष्य व क्रेझी सीडम् (crazy sedum) सारखी ‘रॉस परो’ पार्टीची विविध मंडळी आढळून येतात. या सर्वावर सारख्याच मायेने प्रेम करणे हे फक्त माऊलीची भूमिका करणाऱ्या स्थियांना शक्य असते. एकदा तर पत्नीने ‘व्हूडू’ (voodoo) नावाचे एक रोपटे आणून मला आश्वर्याचा धक्काच दिला. या झाडाचा कांदा पेरल्यावर त्याला एक फूल (म्हणजे फक्त एक फूल) येणार व त्या फुलाला म्हणे सडक्या उंदरासारखा भयंकर घाण वास येतो. आता, असे रोपटे कनवटीचे चार पैसे खर्च करून कोणी-का विकत घ्यावे, हा संशोधनाचा विषय होऊ शकेल. औरंगजेब, स्टॅलिन, जेफरी डामर वगैरे लोकांच्या आयांनी त्यांना लहानाचे मोठे का होऊ दिले ह्याचा उलगडा वरील गोष्टीवरून होण्यासारखा आहे.

त्याहून वाह्यात रोपटे चाप्याचे! भारतात चाप्याची झाडे वाटेल तशी वाढतात व सगळ्यांच्या डोळ्यांची व नाकांची पारणी फेडतात. येथे अमेरिकेत ह्या झाडाची

रोपे, प्रदर्शनात पाच डॉलर्सना एक दांडू या भावाने भोळ्याभाबड्या स्नियांना विकण्यात येतात. त्यांचे इथले गोंडस नाव 'हावाईयन प्लुमेरिया!' प्रदर्शनात त्यांची सुगंधी पिवळी व पांढरी फुले पाहून कोणालाही मोह होतो. पण हे झाड अमेरिकेत वाढवण्याचा प्रयत्न करणे म्हणजे महशीला कॅलक्युलस शिकवण्यासारखे आहे. पण असे मोठ्याने म्हणण्याची चोरी असते. नाहीतर 'तुमचे माझ्यावर पहिल्यासारखे प्रेमच उरले नाही.' असा त्रागा करण्यात येतो.

चाफ्याच्या या सहा इंची दांडूला पाने फुटतात. पण नंतर वर्षानुवर्षे किड लागण्यापलीकडे काहीच होत नाही. माझ्या पत्नीने या चाफ्यावर जेवढे पैसे आणि मेहनत खर्च केली तेवढी जर मजवर केली असती तर मी सुद्धा आर्नोल्ड थार्डिनेगर-सारखा दिसू लागलो असतो.

आणखी एक नाठाळ रोपटे, ते गुलाबाचे! जगातले सर्व कृतघ्न लोक पुढच्या जन्मी मांजर किंवा गुलाब म्हणून जन्माला येतात अशी माझी खात्री आहे. वर्षानुवर्षे सेवा करणाऱ्यांना अनपेक्षितपणे बोचकारायला गुलाबासारखे झाड नाही. आज फंगसचा त्रास, उद्या जपानी बीटल्सचा तर परवा पाणी कमी आणि खत जास्त, तेरवा खत कमी आणि पाणी जास्त! इतके करूनही थोडेसे ऊन किंवा पाणी कमी - जास्त होताच यांचे चेहरे कोमेजणार, यापेक्षा झंडू व इम्पेशन वरे. एकदा लावले की वर्षानुवर्षे स्वरखुशीने उगवणार! माझ्यासारख्या आडमुठ्या बागवानाकरताच परमेश्वराने अशी फुले निर्माण केली आहेत. त्यालाच इथे 'पेरेनियल गार्डन' म्हणतात!

पण खेरे कौतुक करावे तर ते भाजीचा बगीचा लावणाऱ्या स्त्री-पुरुषांचे! किडे, ससे, खारी, शेजारी (व माझ्यासारखे बुदू नवरे) या सर्वांशी लढत देऊन ही मंडळी सप्टेंबर-ऑक्टोबरच्या सुमारास दहा-बारा टोमॅटो, चार-पाच वांगी व परडीभर शेंगा वसूल करतात. त्याकरता जी गुंतवणूक करावी लागते त्यात साऱ्या सुपर मार्केटमधली फळे व भाजीपाला आयता विकत आणता येईल. 'कर्मण्येवाधिकारस्ते मा 'फलेषु कदाचन' या वचनाचे हे मूर्तिमंत्र प्रात्यक्षिक उदाहरण म्हणावे लागेल.

आयुष्यातील दैनंदिन तणाव व त्रागा कमी करावयास बागकामासारखा छंद नाही, असे म्हणतात. ह्याचा अर्थ कोणीही उठावे व मातीत हात घालावे असा नाही. या विश्वात माणसांच्या दोन जाती आहेत. हिरवे आंगठेवाले व काळे आंगठवाले! माझी पत्नी पहिल्या गटात व मी दुसऱ्या गटात! (ह्याचे कारण ज्लझाडांना फुटबॉलचे शौकिन लोक आवडत नाहीत असे सौ. म्हणते.) आम्ही प्रेमाने केलेली सेवाही वनस्पती जगातील कोणाला सहन होत नाही. मी कौतुकाने खत घालून मोठ्या केलेल्या काकडीच्या वेलाला फुलेच फुले आली, पण काकडी एकही आली नाही. असे का, ते मला साऱ्या गार्डनिंगचा परमगुरु श्री.रॉल्फ

स्नॉटस्मिथसुद्धा सांगू शकला नाही. मी फुलझाडांना खतपाणी दिले की त्याला फक्त कीड लागते!

“एकदा फुरसतीच्या वेळात जर ‘वीइस’ (बागेतील तण) काढून टाकाल तर जगा उपकार होतील” असा खवट शेरा मारून सौ. शॉपिंगला गेली. ऐन रंगात आलेली टेनिसची मँच पाहणे बंद करून मी उठलो व चार तास उन्हात खूपून मी तिच्या बागेतील सारी वीइस उपटून काढली! आता बक्षीस म्हणून चांगल्या तुपाचा शिरा मिळणार, अशी माझी जवळजवळ खात्री होती. वापस आल्यावर तुपाचा शिरा तर सोडाच उलट सौ. च्या तोंडची मुक्ताफळे खावयास मिळाली. कारण मी वीइस समजून जी रोपटी उपटली ती बाल्यावस्थेतली ‘इम्पेशन्स’ व ‘मम्स’ होती. याउलट डेलिया समजून मी खूप कौतुकाने सांभाळलेले रोपटे ‘वीड’ निघाले!

म्हणूनच, मला वाटते, की बागकामाची आवड आणि सूच असायला व त्यात यश यायला ‘पूर्वसुकृताची जोड’ असावी लागते. काही लोकांचा विडुल संगीताच्या मधुर स्वरात असतो, तर काहींचा सकाळच्या प्रसन्न गारव्यात झुलणाऱ्या फुलांच्या ताटव्यात असतो. काहीं लोक हरिभजनात मोक्षप्राप्ती करतात, तर काही लोक देशसेवेत व समाजसेवेत! या जगात सकाळी उदून अंमली पदार्थाचे सेवन करणारे आणि निरपराध प्राण्यांची गंमत म्हणून हिंसा करणारेही लोक आहेत. सत्कृत्य करायची, सृजनशीलता दाखवायची तर त्याकरताही सदबुद्धी असावी लागते अन् त्याकरता पाहिजे पूर्वसुकृताची जोड!

■ ■ ■

पूर्वप्रसिद्धी ‘रंगदीप’, दिवाळी १९९५,

– डॉ. प्रकाश लोथे
(‘हास्यरेखा’ या विनोदी कथासंग्रहातून)